

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

MIT ADHATUNK EURÓPÁNAK? (5)

JOSEPH RATZINGER NYILATKOZATA (MÉG BÍBOROS KORÁBÓL)

A MISZTÉRIUM-TEOLÓGIA RÖVID FOGLALATA

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

69. A nagy nemzedék

70. „Infra actionem”

35. szám

2006. január

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László

Készült az MTA-TKI — LFZE egyházzenei kutatócsoportjában

1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvallásáról

3. A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszteltékhez

4. A karácsonyi virrasztó zsolozsma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyének. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsolozsma karácsonyi matutinuma

5. A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

9. Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztségét imádó tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népénekeinkről

10. Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifónája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

11. Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

13. Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legszebb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

(A jegyzék folytatása a hátlapon)

Mit adhatunk Európának?

5.

Sok rosszat elmondhatunk magunkról. Nehezen bírjuk egymást; veszekedő, örökké panaszkodó, protestáló, meggondolatlanul lázadó népség vagyunk. Az pedig már bosszantóan nevetséges, mennyire el tudunk fuserálni még előnyös helyzeteket is (például az utóbbi tizenöt évet). Mégis van valami a magyar társadalomban, amitől nem érzi itt rosszul magát a legtöbb „külföldi”, európai. Többször eltűnődtem rajta, mi lehet ez. Leginkább a Monarchia-beli Magyarország (minden utálatossága mellett is) kellemes társadalmi légkörére kellett gondolnom. Nincs itt helyünk mély és differenciált társadalom-elemzésre, de néhány vonással talán érzékeltethetem, miről beszélek.

A nagy változások ellenére maradt valami az „alsóbb” társadalmi osztályokban a nyíltság és tartózkodás szerencsés vegyületéből. Könnyen hajlandó felvenni a kapcsolatot az ember az idegennel is, sőt a „hagyományos magyar vendégszeretet” javaiban részesíteni őt, miközben nem felejtí sem önérdékét, sem önérdetességét. Egy fajta huncutsággal könnyen áthidalja az idegent tőle elválasztó távolságot, gyorsan és kedvezően reagál amannak kezdeményezésére.

A tanult rétegekben pedig (politikai meggyőződésüktől függetlenül) még ma is érzékelhetők a 19. századi Magyarország konzervatív liberálisizmusának (vagy liberális konzervativizmusának) maradványai. A konzervativizmus ebben az összefüggésben azt jelenti, hogy még mindig nem veszítettük el érzékünket, respektusunkat bizonyos értékek iránt. A magyar társadalom nagyobb része ösztönösen többre tartja a normálisat az abnormálisnál; a tanultságot a „bunkóságnál”; a tiszta beszédet a zavarosnál; az őszinteséget és becsületességet a sumákságnál; a családhoz, városhoz, nemzethez kötődést a gyökértelenségnél... s folytathatnánk. Többre tartja, ha sokszor meg is sérti az effajta értékeket.

Ugyanakkor ebben a konzervativizmusban – a nagy átlagot nézve – nincs könyörtelenség. A legtöbb polgártársunkat nem teszi kapcsolat-tartásra képtelenné az, hogy felebarátja nem egészen tiszta a tisztelt ideálok tekintetében, annál kevésbé, mert maga is meg-megenged ma-

gának kis hétköznapi kilengéseket. Végül valahogy elsiklik afölött, amit a másik mond vagy tesz. De teszi ezt anélkül, hogy érzéketlenné válna a „konzervatív” értékek iránt, vagy elvi alapon kétségbe vonná azokat. Ez az, amit az előbb liberalizmusnak hívtam.

Még egyszer leírom: most nem annyira világnézeti állásfoglalásokra gondolok, és persze nem arra, hogy ne lennének jelen e társadalomban a fanatikusok, a brigantik vagy a nihilisták. Én arról a mindennapi életvitelről beszélek, melybe az „európai utas” könnyebben beilleszkedhet (még a szörnyű nyelvi különbség ellenére is), mint sok más országban. Ebben a mindennapi életvitelben érzek valamiféle könnyed élni engedést (leben lassen), s ugyanakkor mégis hajlamot az értéktiszteletre.

Nem véletlenül utaltam az előbb a 19. századra. Ott kitapinthatóan, megfogalmazottan jelen van ez a kettősség: noha külsőleg pártokra oszolva, de legtöbbször mégsem kibékíthetetlen ellentétekre szétvágva. Az értékek tisztelete ugyanis mélyen gyökerezett a nemzet vallási múltjában, nemzeti érzésében, iskolai és családi műveltségében, a társadalmi együttélés tapasztalati mezejében. Bár ez intellektuális alapokon nyugodott, mégis legalább annyira ösztönös viselkedési formaként működött, mint amennyire krédóként.

Ugyanakkor a 18. század vége óta egyre erősödött a magasabb értelmiségben, s beszívódva a társadalom egészébe a polgáriasságnak az a szelleme, mely elválaszthatatlan a liberalizmustól. A polgári gondolkodás mindig esélyt ad a másik félnek is, akkor is, ha az különbözik tőlem. Tudjuk, milyen keményen dolgozott egy Kossuth, Deák, Eötvös és annyi nagy magyar azért, hogy ebben az országban mindenki otthon érezze magát: jobbagy, városlakó, zsidó, kisebbségi.

Tudjuk, hogy ez nem ment könnyen. A „haza és haladás” gyakran jutott egymással ellentétbe. A befogadás sokszor kiprovokálta a kitaszítás gesztusát. Mégis, az ellentét inkább a közéleti harcok színterén maradt, míg a társadalmat többé-kevésbé átjárta ez az (hogy paradoxont használjak): elkötelezett tolerancia vagy toleráns elkötelezettség.

Azt hiszem, még azok közt is, akik elutasítottak más embercsoportokat, kevesen voltak, akiket ez a hétköznapi érintkezésben is elutasítóvá tett volna, amikor egy „kitaszítandóval” személyesen találkoztak. És a másik oldalon: szíve mélyén a legmegátalkodottabb „érték-semleges”

is becsüli a kultúrát, van benne ösztönös tisztelet a nemzet nagyjai, a nyelv és erkölcs, a vallás és emberi segítőkészség iránt – legalábbis amíg nem bőszíti fel valami prepotencia. A túlsarkított konzervatív vagy liberális eszmék jobbra megmaradtak a társadalmi dogmák, politikai csaták, szájtépő demonstrációk szintjén, a mindennapi érintkezésben a társadalom nagy egésze kiegyensúlyozott arcot tudott mutatni.

S ez olyan társadalmi közeg, melyet az új helyzetben sem lenne szabad elveszítenünk. De hogyan őrizhető meg?

Láttuk, hogy a gondolat és életérzés nem azonos, de nem is független egymástól. A 19. századi elvek lassanként átalakultak – nem szükségképpen elvi alapon vállalt – magatartási reflexszé. A szó, a megfogalmazás, bár nem keverhető össze a tettel, mégis képes azt megalapozni. Akik másokra szavaikkal hatni tudnak, tudatosan is őrizhetik, és szelíd szavakkal taníthatják, terjeszthetik e kettős magatartást. Nem úgy, hogy újabb ideológiát csinálnak belőle, hanem azzal, hogy: megismerik és megszeretik, megismertetik és megszerettetik a spirituális, kulturális, szociális, nemzeti értékeket. Nem dörgedelmes beszédeket tartva róluk, hanem elemenként, kis részletenként: a Kemeneshát és Arany János, nyelvünk aprólékos tanulása és Móra Ferenc, Széchenyi és Bartók, a hitörökség és elődeink gondolatai – bárki folytathatja a sort. Ha hiteles a közvetítés és találkozás, mindez együttesen hat a társadalomra, mélységében alakítja azt. De ugyanígy meg lehet és meg kell szavakkal is alapozni, meg kell tanulni és tanítani azt, hogy hogyan lehet megismerni másokat, hogyan lehet empátiára szert tenni, hogyan lehet elveinket megőrizni, de egyúttal árnyaltabbá, kiegyensúlyozottabbá tenni; hogyan kell tisztelettel és barátsággal a másikra nézni. – A fenti értelemben vett konzervativizmus súlyt ad, a liberalizmus könnyedséget. Humorérzék nélkül a kettőt nem lehet magunkban egyesíteni.

Mit adhatunk Európának? Öt olyan tulajdonukat neveztem meg (bizonyára van több is), mellyel bírunk, s melyet ajándékozni is tudunk. A kultúra, az iskola, a táj, a város, a társadalmi légkör. Ha egy paradoxonba sűrítsem, amiről itt szó van, azt mondanám: kedélydús komolyság, vagy: komoly kedélyesség.

A következő hónapban ráadás, vagy függelék gyanánt egy furcsa című írással zárom a sorozatot: Mit adhatunk Európának? Európát.

Joseph Ratzinger nyilatkozata (még bíboros korából)

Az újságíró kérdése: Ne hasonlítatok a világhoz, sürgeti a Pápa. De nem vált-e nagyon hasonlóvá még az Egyház is a világhoz? Úgy tűnik, kisbirtokaihoz ragaszkodik, sok pénzt, energiát és időt áldoz ingatlanai fenntartására. Nem kellene ehelyett inkább azt világosabbá tennie, hogy mi az üdvösség, amit hirdet?

Ebben igazat adok Önnek. A tehetetlenség az Egyházban is nagyon erős tényező. Ennek következtében hajlamos arra, hogy az egyszer megszerzett javakat és pozíciókat védelmezze. Az önmérséklet és az önkéntes lemondás képessége nem alakult ki a megfelelő módon. Azt hiszem, hogy ez ránk, németekre is vonatkozik. Sokkal több ugyanis az egyházi intézményünk, mint amit egyházas lelkülettel el tudunk látni. S éppen ez támaszt az Egyház iránt bizalmatlanságot, hogy ragaszkodik intézményeihez akkor is, ha valójában már nem áll mögöttük. Ilyen kép alakul ki egy kórházban vagy egy iskolában, ahol olyan emberek dogoznak, akinek semmi közük az egyházas magatartáshoz, csak éppen az Egyház a tulajdonos és a munkaadó. Itt valóban lelkiismeretvizsgálatot kell tartanunk. A történelemben azonban mindig úgy volt, hogy az Egyház sem volt képes arra, hogy földi javakat eltaszítson magától, hanem újra meg újra el kellett tőle venni. És ez a kifosztottság üdvösségére vált.

Közben azonban más dolgok is történtek: az Egyház és az állam szétválasztására gondolok Franciaországban X. Pius idejében, e század kezdetén. Akkoriban fölkínáltak az Egyháznak egy formulát, mely szerint bizonyos állami felügyelet fejében megtarthatta volna vagyonát. Erre X. Pius úgy nyilatkozott, hogy az Egyház java fontosabb, mint a javai. Megválnak javainktól, mert a jót meg kell védenünk. Azt hiszem ez egy nagy mondat, melyet állandóan szemünk előtt kell tartanunk.

A misztérium-teológia rövid foglalatja

Mint tudjuk, a katolikus egyházban nincs dogmafejlődés abban az értelemben, hogy a hit tartalma változna. De bizonyos fokig lehetséges változás abban, melyik részlet mennyire van kidolgozva, és mi a hitigazságok tárgyalásának módja. A középkori teológia kiváló szerkezetet és előadási módot alkotott az örökölt apostoli hit igazságainak rendszerezett, részletes, kifejtésére. Ez a teológia nem volt új az egyházatyákéhoz képest, de az ő teológiájuknál alkalmasabb volt a hitigazságok iskola-szerű megtanítására („skolasztika”). Végső soron ezt (és a tridenti zsinat dogmatikai eredményeit) követte az a katekizmus, melyből – akár a felnőtteknek szánt, bővebb, akár az ifjúságnak, gyermekeknek szánt rövidebb kiadásból – valamennyien tanultuk a hittant. Az igazhit (ortodoxia) rendszerezett átadására ma sincs alkalmasabb „iskola”.

Az ősegyházban a hit tanítása elsősorban a liturgiában és a prédikációkban történt. Ennek nem tárgya volt ugyan a „misztérium-teológia”, de szemléletében azt egészen átjárta, szövegeit, szóhasználatát, szemléletét, még költészetét is meghatározta. Ez irányította a nagy egyházatyák teológiai gondolatmeneteit és a liturgia alapvető szöveganyagának megfogalmazását. A misztérium-teológiával egyáltalán nem volt ellentétes a későbbi skolasztikus hittudomány és hittanítás, de tárgyalásmódja mégis mintha elfedte volna azt a szemléletet.

A 19. század végén, amikor a nemcsak a teológia, de a magasabb igényű vallási irodalom is megújult, mélyebb kapcsolatot keresett a patrisztikával, bibliával, liturgiával, és azt nemcsak bizonyítási anyagnak használta, hanem a kifejezés, gondolatmenet, stílus tekintetében is közelített hozzá, akkor mind a teológusok, mind a lelki írók műveiben ismét előkelőbb helyet kapott a misztérium-teológia. Szerepe központi jelentőségű a 19-20. század fordulójának legjelentősebb lelki írója, a nemrég boldoggá avatott Columba Marmion írásaiban, szisztematikus feltárását pedig a német bencés Odo Casel végezte el társaival.

Magyarországon Csanád Béla dolgozott azon, hogy Odo Casel teológiáját a II. vatikáni zsinat írásaival összevesse. Egyébként azonban kevésbé hatotta át a hazai katolikus gondolkozást (annak ellenére, hogy a „húsvéti misztérium” kifejezést jelszó-szerűen egy ideig sokan emlegették). A következőkben Marmion és Casel művei alapján szeretnék egy igen rövid összegzést adni azzal a céllal, hogy a

szó használatában megpróbálják rendet teremteni, s hogy papok, hittanítók, hívő testvéreim figyelmét tartalmilag is rá irányítsam.

A misztérium szó a görög μύο ige származéka, jelentése: elrejt, elzár.

A „misztion” szó vallási jelentése: isteni valóságokat rejtő dolog.

Misztosz: az isteni misztériumba a szentségek és a katekézis által beavatott ember.

Misztagógia: a misztériumokba való bevezetés.

A szó gyakori magyar fordítása: titok. Ez azonban nem pontos és csak részlegesen utal a tényleges tartalomra. Többet mond, hogy az ókori keresztény latinitásban jelentése közel állt a „sacramentum” szóhoz (magyar: szentség): a misztériumot is gyakran hívták szakramentumnak, de fordítva is, a szentségeket misztériumoknak. A régi magyarban előfordul ilyen fordítása is: titok-szentség).

El kell választanunk e jelentéstől a főként középkori lelkiéletben, s azóta is használt „misztika” szót (mellyel most nem foglalkozunk). Végül pedig a „misztikus” szó mai hétköznapi használata (mellyel zavaros, érthetetlen, homályos, titokzatos dolgokra utalnak): egyszerű nyelvi pongyolaság, melyet vallási összefüggésben sürgősen el kell felejtünk.

Mi tehát a szó alapértelme a misztérium-teológia szempontjából? A misztérium egy olyan külső (testi-fizikai), látható, érzékelhető, az emberi szférába tartozó dolog, mely egy belső (szellemi), láthatatlan, az embernek közvetlenül érzékelhetetlen dolgot, isteni tartalmat rejt magába, és egyben közöl is. A misztérium tehát az emberi és az isteni közötti áthidalás, mert emberi eszközön keresztül az istenihez vezet, illetve inkább: azt közvetíti.

Ebben az értelemben tehát nem nevezhető misztériumnak az az isteni tevékenység (például egyes embernek adott segítő kegyelmek, sugallatok), mely fizikai, látható, külső közvetítő eszköz nélkül működik és hat. Természetesen nem nevezhetők azok a külső elemek sem, melyek bár az egyház életének részei, de a maguk erejéből nem tartalmazzak, nem közvetítenek hozzánk isteni tartalmat.

Van még egy jelentése a szónak, melyet a teológia és a hitoktatás (hely-lyel-közel a spirituális irodalom, sőt kivételesen a liturgia is) alkalmaz. Ezt magyarra HITTITOK-nak fordítjuk. Olyan isteni igazságokat nevezünk így, melyeket Isten kinyilatkoztatása alapján megismerhattunk, értelmünk a maga erejéből arra rá nem jöhetett volna, sőt még azután is, hogy a kinyilatkoztatásból megismerte, nem képes átlátni, bizonyítani, minden részletében megmagyarázni. Gondoljunk például a Szentháromság, a Megtestesülés misztériumára, vagy arra, miként lehet jelen Krisztus a kenyér és bor színe alatt. Ebben az értelemben szerepel a misében is a középkori betoldás: *Mysterium fidei* – Íme, hitünk szent titka: vagyis amit itt látsz, a kenyér és bor, de a valóság, melyet csak a hit tud elfogadni, valami más. Erre mondja Aquinói Szent Tamás himnusza is: „*Praestet fides supplementum sensuum defectui*”; Babits fordításában: „Pótolják a rest érzéket a merész hit szárnyai”. Az „Oltáriszentség misztériuma” (és a fent említett többi) tehát ebben az értelemben: hittitok.

*

Most térhetünk át a szónak ősi használatára. Fentebb próbáltuk már meghatározni, világosabb lesz azonban, ha számba vesszük, milyen valóságvonatkozásban használjuk a szót.

1. AZ ISTENI ÜDVÖSSÉGTERV ÉS AZ ÜDVTÖRTÉNET MISZTÉRIUMA

Pál apostol azt mondja (Efezusi levél 3. fej.), hogy a neki jutott hivatás szerint fel kell világosítania mindenkit, arról, „hogyan valósul meg az a titok, mely kezdettől fogva *el volt rejtve* Istenben, mindenek teremtetésében, hogy most az Egyház által az Isten szerfölkött sokrétű bölcsessége nyilvánvaló legyen... Ez volt az ő örök szándéka, melyet Krisztus Jézusban, a mi Urunkban megvalósított.”

Isten üdvösségterve *el volt rejtve* az örök időkben. Istennél nincs helye a változásnak; nem lehetséges tehát, hogy Isten egyszer csak elhatározta az emberi nem üdvözítését. Ez az üdvösségterv ott volt Istenben, mielőtt lett volna a világ és abban bármi. „*El volt rejtve*”, hiszen nem is volt, aki megismerhette volna a Szentháromság személyein kívül. Amikor azonban megkezdődött az emberiség élete, vagyis elkezdődött maga a történelem, Isten fokozatosan nyilvános-

ságra hozta szavakban és tettekben ezt az üdvösségtervet. Szavakban: már prófétái által. És tettekben: az ószövetség előképi eseményeiben (például vízözön, Ábrahám kiválasztása, Egyiptomból való kimenekülés). Ez az üdvösségterv legteljesebben Krisztusban valósult meg, aki maga az Isten Bölcsessége. Az örök terv kinyilvánult és ugyanakkor megvalósult Jézus szavaiban és tetteiben, majd pedig a történelmet áthatja az Egyház szavai és tettei által. Ezt az egész folyamatot egybenézve nevezzük üdvtörténetnek. Az üdvtörténet maga misztérium, mert feltárja az Isten örökkévalóságában elrejtett titkot, Isten üdvösségtervét. De nemcsak feltárja, hanem valósággá is teszi, meg is valósítja. Az üdvtörténet és a benne lezajló üdveseemények sora tehát *misztérium*, mert hordozza, megvalósítja Isten elrejtett szándékát, igazságát és életét.

2. JÉZUS SZEMÉLYÉNEK MISZTÉRIUMA.

A II. vatikáni zsinat tanítása szerint (Lit. Konstitúció, 5.) "Krisztus embersége volt az Ige személyével egységben üdvösségünk eszköze." Az Istent soha nem látta senki, őt „megérinteni”, vele közvetlen közösségre lépni nem lehet, mert megközelíthetetlen fényességben lakozik. De az Egyszülött Fiú áthidalta ezt a távolságot: nemcsak beszélt az Istenről, hanem benne maga az Isten, az emberi szemtől elrejtett istenség, isteni erő és élet jelent meg közöttünk emberi, látható alakban (epifánia). A misztérium alapja az „*unio hypostatica*” (személyi egység), az tehát, hogy a második isteni személy emberi testet öltve kettős természetet birtokol, magában egyesíti az istenit és emberit. A két természet egysége miatt Krisztus embersége is át van járva istenségének életével, erejével.

Krisztus embersége tehát 1) kinyilvánítja nekünk Isten mivoltát, de ugyanakkor át is hatja isteni mivoltával emberi természetünket, s így 2) emberségén keresztül valósággal részesít minket Isten életében. Krisztus mindazt az istenit, amit elhozott, emberségén, mint eszközön keresztül működteti: jár, beszél, érint, meghal, feltámad.

Krisztus embersége tehát misztérium, mert annak leple alatt (elrejtve) jelent meg istensége. Egyben emberségén keresztül működik és lesz megközelíthető számunkra az ő istensége. Embersége az isteni életet, kegyelmet közvetíti egy külsőleg is látható alakban. Azért mondjuk Krisztus emberségét *ős-szentségnek*, mert minden szentség-közlés a megtestesülésben gyökerezik. Amikor Jézus nem távoli isteni aka-

rattal, hanem testi valóságokon keresztül adta meg a megigazulás kegyelmét, ezzel az üdvösség és kegyelem közlésének egész modelljét is meghatározta: az üdvösség rendes útja fizikai, testi, látható dolgokhoz lesz kötve.

3. JÉZUS ÉLETÉNEK MISZTÉRIUMAI

Minthogy Jézus valóságos emberi akarattal bírt, képes volt az Atya előtti érdemszerzésre. A személyes egység (isteni természete) révén egész élete végtelen értékű; isteni személye miatt az ő emberi élete, minden tette is végtelenül kedves az Atyának. Ezt az emberi életet miértünk éli le, az érdemeket nem magának, hanem nekünk szerzi.

Így Jézus minden cselekedete misztérium, mert:

- 1) látható formában kinyilvánítja istenségét,
- 2) az Atya előtt részünkre érdemet szerez vele,
- 3) a misztériumot hittel szemlélő embert pedig abban a sajátos kegyelemben részesíti, mely az ő adott cselekedetéhez kapcsolódik.

Tehát például Jézus megkísértése önmagában is misztérium: kinyilvánítja Isten végtelen szentségét (a bűnnel való teljes szembenállását). De mint egy valóságos kísértésnek visszautasítása: végtelen érdemszerző értékű az Atya szemében. A megkísértett Jézuss a Vele egyesülő megkísértett ember számára – azon túl, hogy példát mutat – különösképpen a kísértésben való győzelem kegyelmét közvetíti; Jézus megkísértésének hívú szemlélése mintegy csatornája e különleges segítő kegyelmek. Ebben az értelemben beszélhetünk külön-külön is Jézus születésének, körülmetélkedésének, keresztelkedésének, böjtölésének, stb. misztériumairól. A Mindenszentek litániájában azt kérjük, hogy „megtestesülésed által ments meg Uram minket”, és „születésed, keresztséged és szent böjtölésed (stb.) által ments meg Uram minket”.

Dom Columba Marmion: „Krisztus misztériumai” c. könyvében a legüdvösebb hatású és leghitelesebben katolikus lelkiéleti mozzanatra tanítja meg az olvasót: arra, hogyan egyesüljön Krisztus misztériumaival. Egyenként megmutatja, miként kell mindenekelőtt *szemlél-nünk* e misztériumokat, nyugodt lassúsággal kapcsolatba lépni Jézus emberségével, és azon keresztül, vagyis az ő külső, látható magatartásán, szavain, mozdulatain elmélkedve egyesülni az ember Jézusban megnyilvánuló istenséggel. Ebben az egyesülésben a szemlélt misztérium részesíti az embert azokban a kegyelmekben, amelyeket

adott cselekedete által éppen akkor és ott érdemelt ki számunkra az Üdvözítő.

4. A HÚSVÉTI MISZTÉRIUM

Mint mondtuk, Jézus életének minden pillanata végtelen értékű. De megváltó művét legkiemelkedőbb módon mégis kereszthalálában és feltámadásában teljesítette, mely az ószövetségi Pascha napjaiban történt. Ekkor a kegyelem teljességét szerezte meg, a megigazulást, azt, hogy Isten számára kedvesek lehetünk. A látható történésben, vagyis a halálban, eltemetetésben és feltámadásban egy láthatatlan esemény játszódott le: halálával halálunkat megtörte, feltámadásával az életet számunkra visszaszerezte. Jézus minden tette megváltó tett, de annak teljessége a húsvéti misztériumban valósul meg.

Ezért az ember életének és üdvösségének egyetlen lehetősége a Jézus húsvéti misztériumával való egyesülés, a benne való részesedés. „Senki sem jut az Atyához, csakis általam”. A húsvéti misztérium a megváltás művét vitte végbe egy külső esemény-sor eszközzésével.

A keresztség: együttthalás és eltemetetés Jézussal: halál a bűnnek és feltámadás Jézussal, élet az Istennek. Az ember alapvetően a keresztségben részesedik a húsvéti titokban. Ugyanakkor „életünk el van rejtve Krisztusban”, a keresztség érvényesülése egy egész életet kíván, külső és belső veszedelmek között, gyarló emberi természetben. Így tehát az üdvösség Krisztus személyének misztériumában jelent meg számunkra, az ő egyetlen húsvéti misztériumában adatik az embernek, mégis életének sok-sok apró mozzanatát kell Krisztus misztériumaival egyesítenie ahhoz, hogy az örök és végleges megváltásra eljusson.

5. AZ EGYHÁZ MISZTÉRIUMA

Az emberiség megváltása Krisztus halálának és feltámadásának egyetlen misztériuma által történt meg, annak kibontakozása, kiszolgáltatása és beteljesülése a történelmen át valósul meg. Krisztus földi életének folytatását az Egyházban akarta megvalósítani. Az Egyház *látható* valóság, mely isteni működést valósít meg: Krisztus hármasság – prófétai, királyi és papi – tevékenységét hordozza a történelmen keresztül. Az Egyház látható formáin keresztül láthatatlan javakat oszt ki az embereknek. Az Egyház tehát misztérium, mert Isten láthatat-

lan jelenlétének látható formája, és egyben szentség, mert látható jel, mely láthatatlan kegyelmet közvetít.

Az Egyház földi teste számos gyarlósággal terhelt. Mégis ez a test, és csakis ez a test hordozza a történelemben Krisztus személyének és tevékenységének misztériumát. Nincs más út az üdvösséghez, mint az egy, szent, egyetemes és apostoli – gyarló Egyházon keresztül. Ahogy „boldog az, aki bennem meg nem botránkozik”, úgy boldog az, aki az Egyházban meg nem botránkozik.

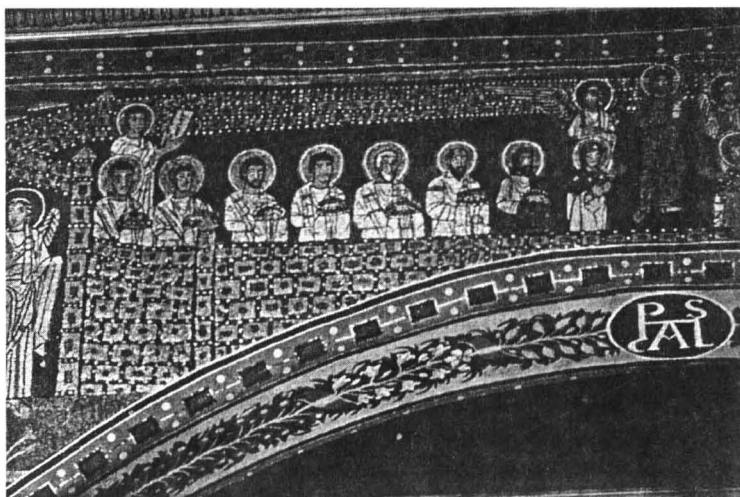
6. A KULTUSZ-MISZTÉRIUMOK.

Krisztus megváltó művét történelmi időben, a történelem egy meghatározott pillanatában vitte végbe. De az így szerzett érdemeket az emberiség egész történeti életében, minden korban, és minden tájon, minden emberre, az ember minden napjára, az emberi élet minden eseményére alkalmazni akarja. Amikor emberi testében fölemelkedett a mennybe, megőrizte szent sebeit, és megőrizte földi életének minden érdemét, hogy az Atyának jobbán azokat örökösén bemutassa értünk az Atyának. „Semper interpellans...”, vagyis mindenkor közbenjárva értünk.

De azt is akarta, hogy e megváltó mű a földön is látható formában jusson el minden emberhez. Ahogy isteni tevékenységét a földön emberi testben, az emberi testet eszközként felhasználva végezte, úgy az idők végéig tartó üdvözítő művét is földi, dologi jeleken keresztül viszi véghez. Olyan jeleken, melyek nemcsak jelképezik, hanem közvetítik is a kegyelmet, tehát: misztériumok. Krisztus állandó mennyei közbenjárásának hatása a földön elsősorban a látható kegyelmi jelek működésében mutatkozik meg.

A liturgia látható külső jeleket használ. Ezek a külső jelek 1) jelzik és jelenvalóvá teszi az isteni misztériumokat; bennük szentségi módon ténylegesen jelen van az, amit jeleznek; 2) lehetővé teszik, hogy e misztériumokkal az ember egyesüljön: az Egyház alkalmazza a külső jelet az emberre, az embernek a külső jel lehetővé teszi a belekapcsolódást; ezáltal 3) a láthatatlan szentség az emberben végül mégis a maga erejéből fejt ki hatását – bár az embertől is a tehetsége szerinti legteljesebb közreműködést várja. Ahogy Krisztus nem a mi érdemünkől és nem a mi érdemeink mértéke szerint váltott meg minket a kereszten, hanem csakis saját érdeme által, úgy a szentségekben is ő maga működik, nem pedig a pap vagy a hívő. A liturgia

- látható külső jelei tehát úgy aránylanak az általuk közvetített belső kegyelmekhez, mint Krisztus emberi természete az ő isteni természetéhez.
- A liturgikus év misztériumaiban megjelennek Krisztus életének egyes elemei („Krisztus misztériumai”). De a liturgia nem csak emlékezik rájuk, hanem azokat szentségi módon tényleg jelenvalóvá teszi, és így a misztériumba bekapcsolódók részesülnek is a bennük rejlő kegyelmi gyümölcsökben.
- A szentmise a húsvéti misztérium legteljesebb megjelenülése és gyümölcseinek kiosztása.
- A szentségek a külső jelek alatt a húsvéti misztérium gyümölcseit közvetítik, de szentségenként más-más, a szentségre jellemző hatás szerint.
- Az Egyház közös és külső (hallható, énekelt, szertartásokkal kísért) imádságában (zsoltorsma) Krisztus folytatja egyházának tagjain keresztül az Atya imádsását.
- A liturgikus misztériumokban (kultusz-misztériumokban) tehát a megtestesült, a köztünk élő, tanító, csodát tévő, gyógyító, bűnbocsátó, meghaló, feltámadó, megdicsőülő Krisztus él tovább, hogy életének misztériumaiba bevezesse Egyházát, és érdemszerző erejében minden tagját részesítse. Ezt fogalmazta meg Nagy Szent Leo pápa híres mondásában: „Ami Megváltónkban földi élete idején látható volt, az átment a szentségekbe.”

Jegyzetek a liturgiáról

69. A nagy nemzedék

A liturgia ügye az újkorban valamikor 1920 körül állt a legjobban. Ez sokféle okra vezethető vissza, most csak néhányat említek.

Amit később liturgikus mozgalomnak neveztek, különös módon egy liturgikus dekadencia ellenhatásképpen indult. Egyes kiváló papok, szerzetesek (közülük a leghíresebb a bencés Prosper Guerenger volt) felismerték, hogy a 19. századi Franciaország ún. neogallikán reformliturgiái már nem a római rítus eredeti tartalmát és szellemét képviselik, s nehéz harcot indítottak annak helyreállításáért. Az ellenállást azzal törték meg, hogy feltárták a liturgikus örökséget: nemcsak történetileg vizsgálták az évszázadok hagyatékát, hanem a szövegek értelmébe hatoltak be, azokat mélyreható teológiai elemzésekkel kísérték. Elkezdtek nagy buzgósággal végezni a liturgiát, annak ép formájában, s annak végzésére és értésére tanították a fiatal papokat, szerzeteseket, világiakat. Németországban is elsősorban a bencések jeleskedtek a forrásokhoz való értő visszatérésben: Beuron, Maria Laach kiváló, a liturgiát jól ismerő, teológiailag is, spirituálisan is asszimiláló szerzeteseket adott az Egyháznak. A megértést nagyban segítette a patrisztikus irodalom, Szent Ágoston, Nagy Szent Leó és a többi egyházatya műveinek tanulmányozása. Wolter Maurus a novíciusokat e nagy hagyomány alapján vezette be a zsoltárok keresztény értése (amint ezt a „Psallite Sapienter” öt kötetéből ma is megismerhetjük).

A 20. század elején biztatást adott a liturgikus élet helyreállításának Solesmes győzelme a gregorián tekintetében, és X. Szent Pius pápa elvhű kiállása a liturgia normái mellett. A fellendülést különösen három nagy egyéniség munkája segítette. A nemrég boldoggá avatott Columba Marmion két könyve (Krisztus, a lélek élete; Krisztus misztériumai) a liturgia helyes lelkiéleti alapjait tárta fel; Romano Guardini nagy hatású könyvével (A liturgia szelleme) széles körökben mutatta fel a liturgia megközelítésének helyes szempontjait; Odo Casel pedig az ókeresztény liturgia elmélyült tanulmányozásával, részletekbe menő interpretációjával, s annak egy misztérium-teológiában való összefoglalásával radikális gyógyszert kínált a liturgikus élet és értés újkori betegségei ellen.

Casel és a köré szerveződő kiváló szakértői csoport tevékenységéről (pl. Dölger, Baumstark) legjobb képet az általa 1921-ben elindított *Jahrbuch für Liturgiewissenschaft* c. folyóirat átnézéséből kaphatjuk. Az igen gazdag liturgiátörténeti cikkanyagon kívül olvashatunk itt a kultusz és kultúra bensőséges összefüggéséről, egyes liturgikus szövegek vagy éppen szavak értelmének pontos kifejtéséről, az ünnepek, szertartások eredetéről és jelentéséről, egyes liturgikus könyvekről, a liturgiának és egyes elemeinek teológiai mélységeiről, a liturgia spirituális és pasztorális alkalmazásáról. Az értelmezések nem egyéni spekulációk eredményei, hanem az antik irodalom és nyelv (benne a keresztény antikvitás) magas szintű ismeretén, az egyházatyák művein, a különféle liturgia-családok hagyományainak összehasonlításán alapultak. Nagyszerű a folyóirat bibliográfiai rovata. Nemcsak könyvek, cikkek százairól ad néhány mondatos összefoglalást, hanem finom kritikai eligazítást is ad: rámutat az egyoldalúságokra, itt-ott tévedésekre, a liturgia szellemét tökéletlenül tükröző nézetekre.

A 20-as, 30-as években sok helyütt kezdett a gyakorlatba is átmenni a teológiai és tudományos megalapozottságú régi-új liturgikus szemlélet. Egyes könyvek, cikkek, főként pedig lefordított és kommentált misszálék, breviáriumok a hívekhez is elvitték a liturgikus megújulás üzenetét. Az ilyen szellemben nevelkedett hívek egy új minőséget jelentettek meg az Egyház közösségében. A fejlődést XII. Pius pápa „Mediator Dei” kezdetű enciklikája ismerte el és koronázta meg. Az enciklika rámutatott a liturgikus gyakorlat egyes túlzásaira is. Kétségtelen, hogy a hívő közösség életét liturgikus irányban fejlesztő lelkipásztori munka sok szép eredménnyel büszkélkedhetett, habár a Volksliturgie bizonyos káros hatásai már ekkor kezdtek megmutatkozni. (Külön cikket érdemelne azt vizsgálni, mennyiben van és nincs jelen mindez a nagyszerű szellemi teljesítmény a II. vatikáni zsinat liturgikus dokumentumában és az azt követő alkalmazásokban.)

Ha valami hiányérzetünk van, az lehet, hogy a papság széles köreiben a „liturgikus reform” felületes jelszó maradt, melynek igazi értelmét kevesek tették magukévá. Kevés időt fordítottak arra, hogy az említett szerzők nagy műveit elolvassák, még kevésbé, hogy felfogásukban asszimilálják. Némi túlzással azt mondhatjuk: éppen csak a lé-

nyeget nem értették. Ez a negatívum pozitív kártevésre fordult, amikor a 20. század közepén a liturgikus megújulás továbbvitelének ügye hivatalos programmá vált. A liturgia alakításába benyomult a mozgalmi papság, s azt a maga eszményei szerint formálta és formálja. A vezető hang ma éppen az, ami ellen Guerenger, Guardini, Casel megindította a küzdelmet; ők bizonyára rá sem ismernének arra, amit liturgikus megújulás címen elképzeltek.

Aki vissza akar térni az eredeti eszméhez, aki a liturgia mivoltáról, egyes részeiről, szövegeiről helyesen akar gondolkodni, nem ajánlható külön út, mint e 60-70 év java termését elolvasni (ha ezt korábban elmulasztotta), vagy még inkább átelmélkedve magáévá tenni, s közben a mindennapi valóságot e mércéhez állítva újraértékelni. Ha lenne még esély igaz emberek dolgos összefogására, meg kellene indítani egy könyvsorozatot („Vera natura liturgiae”), mely szigorú mérce alkalmazásával összeválogatná, lefordítaná, hozzáférhetővé tenné a mai nemzedékek számára a liturgikus megújulásnak ezen aranyfedezetét.

Jegyzetek a liturgiáról

70. „Infra actionem”

Ha megnézünk egy hagyományos latin misekönyvet, a szentekről szóló megemlékezésbe beillesztendő ünnepi szakaszok fölött ezt a címet olvassuk: „Infra actionem”. Mit jelent ez? – kérdezi Odo Casel („Actio in liturgischer Verwendung”; Jahrbuch für Liturgiewissenschaft. I, 1921, 34-39). A szóval már sokan viaskodtak, próbáltak az értelmezésre ötleteket adni. Casel az antik auktorok, az egyházatyák és a liturgia szövegeiből vett többszáz részletet elemezve vizsgálta a kérdést.

Mint írja, az „actio” már a római pogány szakrális nyelvben kultikus műszóként is szerepel. „Hoc age!” kiáltja az oltárszolga, amikor a főpapot az áldozati szabályban rögzített cselekmény elkezdésére figyelmezteti. Ugyanő mielőtt az áldozati állaton a halálos dőfést megtenné, így kérdezi a papot: „Ago-ne?”, (Ovidius: „agatne rogam, nec nisi jussus agit”). A szó általában: szakrális cselekmény, az esetek többségében ál-

dozati cselekmény. Így lassanként felvette az agere = opfern (áldozatot bemutatni) értelmet. Ez az értelem a későbbiekben gazdagodik, s jelentheti az ünnep celebrációját, a szertartás külső elemeit. Az ókeresztényeknél a mise bemutatására, a vigíliák megtartására is vonatkozhat. Az „actio” mint külső cselekmény gyakran kapcsolódik össze a szövegben a belső hatékonyságot jelző „effectus”-sal: „ut... apprehendamus rebus *effectu*, quod *actionibus* celebramus affectu”; „ut cujus exequimur *actionem* sentiamus *effectum*”,* és még sok helyen.

Eredményeit Casel így foglalja össze:

Az *actio* jelenti a mise áldozati misztériumának ünneplését, elsődlegesen a külső liturgikus cselekményt, megkülönböztetésül a misztérium belső tartalmától (res, effectus, sensus), kegyelmi működésétől, annak belső befogadásától; attól, ami mint *örök* van hozzákötve az *időbeli*hez.

Azonban az *actio* jelenti magát az áldozati cselekményt is. A „canon actionis” tehát maga az eukarisztikus főima, amennyiben egy normát állít, mely szerint az áldozati cselekményt végre kell hajtani. Kézenfekvő, hogy az „actio” szót ilyen értelemben használják, ahogy a fent említett „infra actionem” rubrikánál is történik. Az, hogy a kánont „actio” szóval jelölik, azt bizonyítja, hogy olyan időben keletkezett, amikor még élő volt az ókeresztény, hitelesen liturgikus felfogás, mely szerint az „eukarisztia” még az egységes áldozati imádság egészét jelölte.

És ezzel egyúttal nyomelem az ókeresztény liturgia megértéséhez általánosságban is. Annak lényege nem egy néma elmélyedés a liturgia tartalmában, nem absztrakt, teológia, tanítás, hanem esemény, tett, akció. De nem abban az értelemben „akció”, hogy a mi sürgésforgásunkat jelöli. Hanem Isten és az Egyház tette a papi szolgálaton keresztül, mely a legmélyebb tartalommal teljes, hiszen a megváltás misztériumát foglalja magában az Úr halálának és feltámadásának jelenléte által.

* Néma körülírással talán így fordítható: „hogy hatásképpen megragad hassuk a valóságos (kegyelmi) dologkban azt, amit odaadással ünneplünk a liturgikus cselekményekben”; illetve: „hogy aminek (liturgikus) cselekményét végrehajtjuk, annak (kegyelmi) hatékonyságát megtapasztaljuk”.

15. **füzet:** Európa és a kereszténység – Városok szerkezete és történelme – Olvasói levelek (folytatás) – Jegyzetek a liturgiáról: 29. Krisztus, a Király. 30. Egy kalkuláció az egyházzenéről.

16. A „Társadalomtan”-ról, I. – Jegyzetek a liturgiáról: 31. Mysticum jejunium – I. 32. Az ismétlődés funkciója a felolvasott liturgikus szövegben. – Pro informatione.

17. A „Társadalomtan”-ról, II. – Jegyzetek a liturgiáról: 33. A hirdetőbála. 34. Mysticum jejunium II.

18. „Audiatur et altera pars”. – Aquinói Szent Tamás az óvatosságról. – Szövegértés, nyelvtanulás. – Jegyzetek a liturgiáról: 35. A communio. 36. Ecclesia toto orbe diffusa.

19. A karmester dolga. – Valami a gyermeknevelésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 37. Az 1. zsoltár – húsvétkor. 38. Mi a „kántorböjt”?

20. A giccs. – Egyház és társadalom. – A magyar egyházi stíl. – Egy interjúból. Jegyzetek a liturgiáról: 39. A liturgia „igazsága”. – 40. Egy olvasmány fordítása.

21. A „haldokló” népzene. – Naplójegyzetek (1). – Jegyzetek a liturgiáról: 41. Könyörgések „super oblata”. – 42. Egy furcsa kísérlet.

22. A tekintélyről és tekintélytiszteletről. – Egy kimaradt alfejezet. – A töredékkutatásról. – Naplójegyzetek (2). – Jegyzetek a liturgiáról: 43. Könyörgések „super oblata”: A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése Ádvent I. vasárnapjára – 44. Elsőáldozás Zsámbékon.

23. Kodály és Bartók: Párhuzamos életrajz (1). – Szintagmák és nyelvi struktúra. – Egy tudományos konferencia. – Jegyzetek a liturgiáról: 45. Könyörgések „super oblata”: Karácsony. – 46. „Régi” és „új” liturgia.

24. Kodály és Bartók – párhuzamos életrajz (2). – Aquinói Szt. Tamás: Vajon szükség volt-e az emberi nem helyreállításához Isten Igéjének megtestesülésére? – Jegyzetek a liturgiáról: 47. Mindenszentekre. 48. Könyörgések „super oblata”: Karácsony utáni vasárnap.

25. További nyelvtani játékok. – A politikai celibátus. – Egy jótanács: Gya „költőiségre!” – Jegyzetek a liturgiáról: 49. Miről szólnak az offertórium-énekek (1). 50. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése nagyböjt II. vasárnapján.

26. Bach-életrajz. – Becket Tamás vértanúsága. – Jegyzetek a liturgiáról: 51. Miről szólnak az offertórium-énekek (2). 52. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése a pünkösöd utáni II. vasárnapon.

27. Egy ökuménikus népénekgyűjtemény esélyei. – Jegyzetek a liturgiáról: 53. Stilizálás – klasszikum. 54. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a húsvét utáni II. vasárnapon.

28. Alárendelt melklékmondatok. – Új Egyházzenei Füzetek. – A Cid-et olvasva. – Húsvéti ének, jó énekeseknek. – Jegyzetek a liturgiáról: 55. „... et salutare tuum da nobis”. – 56. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a húsvét utáni III. vasárnapon.

29. **fűzet:** A haszontalan tudományok. – Jegyzetek a liturgiáról: 57. A szószék. – 58. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a pünkösd utáni IX. vasárnapon.

30. A körmondat. – Érzés és érzet a művészetben. – Azu újdonság varázsa. – A vallás iránti tisztelet. – A Szentháromság - „nekünk”? – Év végi búcsú. Jegyzetek a liturgiáról: 59. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a pünkösd utáni XV. vasárnapon. 60. Mária „elszenderülésének” ünnepe.

31. Mit adhatunk Európának? (1) – Delacroix naplójából. – Egy erkölcsan vázlata (1) – Jegyzetek a liturgiáról: 61. Az Egyetemes Könyörgések. 62. Térrendezés Gödöllőn.

32. Mit adhatunk Európának? (2) – Egy elme-etűd. – Egy erkölcsan vázlata (2) – Jegyzetek a liturgiáról: 63. Fortescue 64. A római mise-proprium egysége és változatai..

33. Mit adhatunk Európának? (3) – A fiatalosság. – Egy fontos bemutatóról (Jeney Zoltán: Halotti Szertartás). – Nem értem hogy / mért beszélnek így a / bmondók? – Jegyzetek a liturgiáról: 65. A ceremóniák mélyebb értelme. – 66. „Alkalmas ének”?

34. Mit adhatunk Európának? (4) – A szöveg: közlés és artefactum. – Emléksorok egy nagy zenésünkről. – Egy karácsonyi sequentia. – Jegyzetek a liturgiáról: 67. Szent Miklós? Mikulás? – 68. A zsoltár a liturgikus gyakorlatban.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól. A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai. A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolkodom rajta, s érteleme szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg. A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.